



VEFÂ EFENDİ'NİN ŞEYHÜLİSLÂM FEYZULLAH EFENDİ'YE
METHİYE FARŞÇA BİR ŞİİRİ

PROF. DR. VEYİS DEĞİRMENÇAY *

Öz

XVII. yüzyılın son çeyreği ile XVIII. yüzyılın ilk yarısında ya-şamış olan Vefâ Efendi, Türkçe şiirler yanında Farsça şiirler de kaleme almıştır. Müstakîmzâde Şeyh Mustafa Vefâ Efendi, Osmanlı Şeyhü-lislâmı Erzurumlu Seyyid Feyzullah Efendi'ye methiye olarak Türkçe 20 beyitlik bir kıta ile Farsça 54 beyitlik bir kaside kaleme almıştır. Bu şiirler, Süleymaniye Kütüphanesi Esat Efendi Bölümünde kayıtlı bir yazmada bulunmaktadır. Bu çalışmada yazma halinde olan Farsça şiir tenkitli metni yapılarak Türkçeye çevrildi ve kısaca anlatıldı. Ayrıca Türkçe şiir de günümüz harflerine aktarılıp içeriği anlatıldı. Feyzullah Efendi ve Vefâ Efendi'nin hayatı hakkında kısaca bilgi de verildi.

Anahtar Kelimeler: Vefâ, Vefâ Efendi, Müstakîmzâde Şeyh Mustafa Vefâ, Şeyhülislâm Feyzullah Efendi, Farsça Şiirler, Methiye.

ABSTRACT

Mostakîmzâde Sheikh Mostafa Vafâ Afandi who lived in the last quarter of the 17th century and first half of the 18th century, has penned Turkish poems alongside with the Persian poems. Vafâ Afandi, has written a Turkish stanza consists of 20 doublets and a 54 doublet qasida addressing the Ottoman Sheikhulislam, Faizollah Afandi. Those poems are found in a manuscript registered in the Library of Solaimaniya, Asat Afandi Section. In this work, those poems are translated into Turkish by writing critique and explained shortly. Additionally, the Turkish poem is

* PROF. DR. VEYİS DEĞİRMENÇAY, Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Fars Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi. Email: veyis0065@hotmail.com; drveyis@atauni.edu.tr.

latinized and its context is elucidated. There is some information given shortly about the lives of Faizollah Afandi and Vafâ Afandi, as well.

Keywords: Vafâ, Vafâ Afandi, Mostakîmzâde Sheikh Mostafa Vafâ, Sheikhulislam Faizollah Afandi, Persian Poems, Praise.

چکیده

وفا افندی که در اواخر سده ۱۷ و اوایل سده ۱۸ میلادی می زیسته‌است علاوه بر شعرهای ترکی شعرهایی نیز به فارسی سروده‌است. مستقیم‌زاده شیخ مصطفی افندی، یک قطعه ۲۰ بیتی ترکی و یک قصیده ۵۴ بیتی فارسی در مدح سید فیض‌الله افندی شیخ‌الاسلام ارزرومی عثمانی سروده‌است. این شعرها در یک اثر مکتوب در بخش اسعد افندی کتابخانه سلیمانیه موجود می باشد. در این مقاله شعر فارسی به ترکی ترجمه و توضیحاتی در مورد آن ارائه شده‌است. از طرف دیگر شعر ترکی نیز به صورت ترکی معاصر نوشته شده و مضمون آن توضیح داده شد. خلاصه مختصری از زندگی فیض‌الله افندی و وفا افندی نیز داده شده‌است.

کلید واژه‌ها: وفا، وفا افندی، مستقیم‌زاده شیخ مصطفی وفا، شیخ‌الاسلام فیض‌الله افندی، شعرهای فارسی، مدحیه.

Giriş

Osmanlılar döneminde yaşamış, Türkçe, Farsça ve hatta Arapça şiirler kaleme almış birçok şairimiz vardır. Bunlardan biri de sufi şair Vefâ Efendi'dir. Vefâ Efendi, Erzurumlu Şeyhülislâm Seyyid Feyzullah Efendi'ye methiye olarak 54 beyitlik Farsça bir kaside kaleme almıştır.

Methiye sahibi Vefa Efendi'nin kim olduğu şiirin yer aldığı eserde belirtilmemiştir. Ancak aynı eserin Türkçe methiyeler bölümünde Şeyh Müstakîm Efendi ismiyle 20 beyitlik bir kıta¹ yer almaktadır. Bu kıtanın sahibi Şeyh Müstakîm Efendi'nin mahlası Vefâ'dır, -gerçi Türkçe şiirinde şair, Vefa mahlası yerine Müstakîm ismini kullanmıştır, ama- hayatında

¹ *Mecmûatü Medâih-i Şeyhülislâm*, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi 2843 Numaralı Yazma, vr. 35b-36a.

yer verilen Türkçe tarih manzumesinde de görüleceği üzere Vefâ mahlasını kullanmaktadır. Vefâ Efendi, Farsça şiirinde kendisi hakkında önce çok iyi durumdayken sonraları durumunun kötüleştiğini; yollara düşüp şiddetli soğukta [Şam] çöllerini katedip birhayli meşakkatten ve perişanlıktan sonra ilahî takdirin kendisini Şeyhülislâm Seyyid Feyzullah Efendi'nin gökyüzü gibi olan eşğine yüz sürmesine vesile kıldığını ve ondan yardım istediğini söyler. Bu ifadeler de, söz konusu Farsça şiirin Şeyh Müstakîm Efendi'ye ait olduğuna işaret etmektedir. Ayrıca kaynaklarda² Vefâ mahlasını kullanan beş şairimiz vardır. Şeyh Müstakîm Efendi dışındakiler, Şeyhülislâm Seyyid Feyzullah Efendi döneminde yaşamamıştır. Söz konusu şairler:

Şeyh Muslihüddin Mustafa Vefâ, Sadreddin Konevî'nin torunudur. Babasının adı Ahmed'dir. Şeyh Vefâ, İbnü'l-Vefâ adlarıyla da meşhurdur. Konyalıdır. 2 Ramazan 896'da (9 Temmuz 1491) vefat etmiştir. İstanbul'da adına mensup mahallede türbe-i mahsusada medfundur. Türkçe, Arapça ve Farsça şiirlerinden oluşan divanı vardır.³

² Sâlim Efendi, *Tezkiretü'ş-şu'arâ* (haz. Adnan İnce), Ankara 2005, s. 698-699; Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin, *Tuhfe-i Hattâtîn* (nşr. İbnülemin Mahmud Kemal), İstanbul 1928, s. 539; Müstakimzâde, *Mecelletü'n-nisâb*, Süleymaniye Kütüphanesi, Hâlet Efendi, 628 Numaralı Yazma, vr. 436b-437a; Tuman, Mehmet Nâil, *Tuhfe-i Nâilî* (haz. Cemal Kurnaz ve Mustafa Tatçı), Ankara 2001, II, 1175-1176; 1260; Ahmed Rifat Efendi, *Lugât-ı Târihiyye ve Coğrafya*, İstanbul 1299, VII, 117; Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul 1333 h., I, 166, 181; II, 291; Şemseddin Sâmî, *Kâmûsu'l-a'lâm*, İstanbul 1316, VI, 4688; *Son Asır Türk Şairleri* (haz. Ayşegül Celepoğlu), Ankara 2013, V, 2439-2441; İpekten, Haluk v.dğr., *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, Ankara 1988, s. 526; Karatay, Halit, *Hattat Divân Şairleri*, Ankara 2008, s. 466; Merdûh Rûhânî, Baba, *Târîh-i Meşâhîr-i Kurd* (nşr. Muhammed Mâcid-i Merdûh Rûhânî), Tahran 1382 hş., I, 440-441; Değirmençay, Veyis, *Farsça Şiir Söyleyen Osmanlı Şairleri*, Erzurum 2013, 654-658.

³ *Tuhfe-i Nâilî*, II, 1175 (4648); Ahmed Rifat Efendi, *Lugât-ı Târihiyye ve Coğrafya*, İstanbul 1299, VII, 117; Müstakimzâde, *Mecelletü'n-nisâb*, vr. 436b; Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, I, 181, Şemseddin Sâmî, *Kâmûsu'l-a'lâm*, İstanbul 1316, VI, 4688; Değirmençay, *Farsça Şiir Söyleyen Osmanlı Şairleri*, 654-656.

Mehmed Vefâ Efendi, Sezâî'nin damadı Belgradlı Ebü'l-Vefâ Müslim Ahmed Efendi'nin oğludur. Belgradlıdır. 1166'da (1753) vefat etmiştir. Edirne'de babasının yanında Veli Dede Dergâhı'nda medfundur. Ârif ve şair bir zat olup *Hadâiku's-salât* ve *Şerh-i Hadîs-i Erbaîn* adlı eserleri vardır. Bazı şiirleri babasının şiirlerinin bir kısmıyla birlikte *Nüzhetü'l-ihvân* adıyla basılmıştır.⁴

Ebü'l-vefa Hâc Şeyh Abdurrahman, Şeyh Osman Sirâcuddin'in oğludur. 1253 (1837) yılında doğmuştur. Nakşibendî şeyhidir. 1284 (1867) yılında vefat etmiştir. Bağdat'ta Şeyh Abdülkâdir'in mezarı yakınında medfundur. Farsça şiirleri vardır.⁵

Ahmed Vefâ Bey, Hicaz vilayeti mektupçusu Trabzonlu Mehmed Behçet Efendi'nin oğludur. 5 Muharrem 1285'te (28 Nisan 1868) doğmuş, 9 Zilhicce 1318'de (30 Mart 1901) vefat etmiştir. Üsküdar'da Karaca Ahmed Kabristanı'nda medfundur. Türkçe ve Farsça şiirleri vardır.⁶

Vefa Efendi'nin memduhu Şeyhülislâm Feyzullah Efendi, özellikle II. Mustafa devrinde Şeyhülislâmlık görevi dışında, devlet idaresinde ve başka işlerde son derece etkili olmuş bir devlet adamıdır. Bu nedenle birçok şair kendisini öven şiirler kaleme almış ve ondan bağış, ihsan ve yardım talep etmişlerdir.

FEYZULLAH EFENDİ

1048'de (1639) Erzurum'da doğmuştur. Adı Mehmed'dir. Erzurum müftüsü Seyyid Mehmed Efendi'nin oğludur. Erzurum'da öğrenim gördükten sonra, 1075 (1664) yılında İstanbul'a, oradan da Edirne'ye gitmiştir. Şehzade (II.) Mustafa'ya hocalık yapmış; Haydarpaşa, Üsküdar Mihrimah Sultan, Sahn-ı Semân ve Ayasofya medreselerinde müderris-

⁴ *Tuhfe-i Nâilî*, II, 1176 (4651); Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, I, 166.

⁵ Merdûh Rûhânî, Baba, *Târîh-i Meşâhîr-i Kurd* (nşr. Muhammed Mâcid-i Merdûh Rûhânî), Tahran 1382 hş., I, 440-441; Değirmençay, *Farsça Şiir Söyleyen Osmanlı Şairleri*, 656-657.

⁶ *Tuhfe-i Nâilî*, II, 1175-1176 (4650); İbnü'l-emin Mahmud Kemal inal, *Son Asır Türk Şairleri*, V, 2439-2441; Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, II, 291; Değirmençay, *Farsça Şiir Söyleyen Osmanlı Şairleri*, 657-658.

lik görevinde bulunmuş; İstanbul kadılığı pâyesiyle Sultan Ahmed Medresesi'ne; Rumeli kazaskerliği pâyesiyle Şehzade (III.) Ahmed'in hocalığına getirilmiş; daha sonra nakîbüleşraf, ardından şeyhülislâm olmuştur. On yedi gün sonra azledilerek Erzurum'a gönderilmiş; yedi yıl sonra tekrar şeyhülislâmlığa getirilmiş; sekiz yıl bu makamda kalmıştır. 1115 (1703) yılında Edirne'de katledilmiş ve naaşı Abdülkerim Mektebi avlusuna defnedilmiştir.

Feyzullah Efendi, müderris, muhaddis, hattat ve şairdir. Arapça ve Farsça şiirleri yanında birçok eseri vardır: Fetâvâ-yı Feyziyye, Nesâyihu'l-mülûk, Kitâbü'l-Ezkâr, Mecmûa-i Hikâyât, Letâifnâme, Riyâzü'r-rahme, Hâşiye 'Alâ Envârî't-tenzîl, İsmüddin İsferyânî'nin Hâşiye 'Alâ Cüz'in-Nebe'sine Hâşiye, Halhalî'nin Hâşiye 'Alâ Şerhi'l-Akâid'ine Ta'likat, İbnü'l-Hatîb el-Amâsî'nin Ravzu'l-ahyâr'ının Türkçe Çevirisi.⁷

VEFÂ

Müstakîmzâde Şeyh Mustafa Vefâ Efendi, Kadı Mehmed Müstakîm Efendi'nin oğlu ve Müstakîmzâde Süleyman b. Sa'deddin'in amcasıdır. İstanbulludur. Hattattır. Babası Şam'da kadı iken Şeyh Abdülganî en-Nablûsî hazretlerinin sohbetlerine katılmış ve ona intisap etmiştir. Mustafa Vefâ Efendi, babasının vefatından sonra da Şam'a gitmiş, on iki yıl burada şeyhin hizmetinde bulunmuş, şeyhin eserlerini yazmış ve görevli olarak memleketi İstanbul'a dönmüştür. Zahit, mütavazı, ilim ve marifet sahibi, üç dilde söze kadir, vefalı, hoş mizaçlı, zarif ve nüktedan bir kişidir. Babasının vefatında düşürmüş olduğu Türkçe tarih manzumesi ve Şeyhülislâm Seyyid Feyzullah Efendi'ye yazdığı 20 beyitlik Türkçe bir kıtası ile Farsça 54 beyitlik bir kasidesi vardır. 1136'da (1723) vefat etmiştir. Edirnekapı haricinde Emir Buharî yakınında babasının kabri civarında medfundur. Babasının vefatına düşürdüğü tarih manzumesi (1124):⁸

⁷ Geniş bilgi için bkz. Mehmet Serhan Tayşi, "Feyzullah Efendi, Seyyid", *DİA*, İstanbul 1995, XII, 527-528; Sâlim Efendi, *Tezkiretü'ş-şu'arâ*, s. 698-699.

⁸ Sâlim Efendi, *Tezkiretü'ş-şu'arâ*, s. 698-699; Müstakîmzâde Süleyman Sâdeddin, *Tuhfe-i Hattâtîn*, s. 539; Müstakîmzâde, *Mecelletü'n-nisâb*, vr. 437a; Tuman, *Tuhfe-i Nâilî*, II, 1175 (4649), 1260 (4987); İpekten, Haluk v.dğr., *Tez-*

*Muhammed Müstakîm ol mehmedet-gîr ü fezâilkâr
 İdüp tedrîs-i envâ'-ı ulûmi nice üstâde
 Zamânı geçdi neşr-i fazl ile tâ dehrden göçdi
 Erince irci'î emri bekâya oldı âmâde
 Medine hidmetiyle eyledi tenvîr-i dil evvel
 Olub Şâm u Edirne mansıbı sonra alelâde
 Dil-i sâf-ı Vefâ târîh-i fevt-i vâlidin yazdı
 Muhammed Müstakîmî hemdem ide dâr-ı me'vâde
 Hasret-i Hısn-ı Belgrad ile her şâm u seher
 Tuna vü Sava gibi durmaz dü çeşmim ağlar*

VEFÂ EFENDİ'NİN FEYZULLAH EFENDİ'YE METHİYESİ

Vefâ Efendi, önce de ifade edildiği gibi Şeyhülislâm Seyyid Feyzullah Efendi'yi öven 20 beyitlik Türkçe bir kıta⁹ ile 54 beyitlik Farsça bir kaside¹⁰ kaleme almıştır.

TÜRKÇE KITA

Türkçe kıta¹¹, remel-i müsemmen-i mahzûf yani fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün vezninde kaleme alınmıştır.

Vefâ Efendi, şiirine doğrudan Şeyhülislâm Seyyid Feyzullah Efendi'nin methiyle başlar ve "Ey cömert, ey soylu, ey bağış sahibi, fazilet kaynağı, değerli, olgun insan, ayağı uğurlu büyük zat hoş geldin." der. O büyük zat, Hz. Muhammed'in ahlâkıyla tecelli etmiş, hikmet göğünü sabah güneşi gibi aydınlatmıştır. O bilge insan, hayrı ve şerri ihlâsla yazmaktadır. Temiz elinde kalem, sanki Hz. Ömer'in elindeki kılıç gibi-

kirelere Göre *Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, s. 526; Karatay, *Hattat Divân Şâirleri*, s. 466.

⁹ *Mecmûatü Medâih-i Şeyhülislâm*, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi 2843 Numaralı Yazma, vr. 35b-36a.

¹⁰ *Mecmûatü Medâih-i Şeyhülislâm*, vr. 93b-95a.

¹¹ *Mecmûatü Medâih-i Şeyhülislâm*, vr. 35b-36a.

dir. Eğer onun adaleti ve doğruluğu kederi defetmese, sitem güneşinin ışığı ve harareti âlemi yakar kavurur.

Onun sayesinde âlemde gonca gibi açılmadık bir gönül kalmamıştır. Herkesin gönlünü almış, muradına erdirmiştir. İlbahar gibi olan devleti bütün dünyayı güzelleştirmiştir. O feyiz veren faziletli zatın faziletleri sayılıp yazılacak olsa, yedi deniz mürekkep olsa yetmez. O, ilmin merkezi, kerem göğünün kutbu; faziletler, erdemler ülkesinin maliki, hüner sahibi müftüdür. Feyyaz olan Allah, onun adına feyz-i ihsanda bulunmuş, onu kendi isimlerine eklemiştir.

O, dini ve devletleri kollayıp koruyan âlemin sultanı (II. Mustafa)'nın hocası, yani o ünlü, cömert insan Feyzullâh Efendi'dir. Hak Teâlâ, onu güzel ahlâkı, ilmi ve faziletiyle saygıdeğer kılıp fetva makamını ona tevdi etmiştir.

O cömert ve erdemli zatın temiz zihninin eserlerini mucizeler yaratan kalem her zaman gün yüzüne çıkarmaktadır. O, faziletli, nükteşinas, ârif, kemal ehlidir. Her kemâlin mazharıdır, her marifetten haberdardır. Güzel ahlâkı, insanları ve melekleri hayran bırakmaktadır. Temiz yüzü, bütün insanların gözünü aydınlatmakta, onlara ışık saçmaktadır. Allah'a hamd olsun, fetih ve zafer herkese yardım etmiş, güzel şehre gelip orada yerleşmiştir.

Vefâ Efendi, Feyzullah Efendi'yi bu övgü dolu sözlerle övdükten sonra edebî bir üslupla yine överek ona bağlılığını dile getirir ve kendi talebini arz eder, "Allah Teâlâ, zatını rızıkları taksim eden kılmıştır. Merhamet et de gam ateşi bana keder vermesin." der; Feyzullah Efendi'den kendisine yardım etmesini ister.

Şair, sonunda Müstakîm ismiyle kendine hitap eder ve "Ey Müstakîm! Cihanda senin halini bilmeyen yoktur. Canını koruyan muskan ve devlete duan sana yeter. Âlemde herkesin rızkı Allah'ın elindedir; sus; akşam sabah tevhîd nuruyla kalbini aydınlat!" diyerek kendini teselli eder.

Şair, son beytin ikinci mısrası "Yümnile geldi bu şehre ol fühûl-i dâdger" ile şiirin yazıldığı tarihi not eder ve 1107 (1695-1696) olarak tarih düşer.

KİTA

Hayr-makdem ey hasîb ü ey nesîb-i zü'l-'atâ
Hayr-makdem menba'-ı fazl u kemâl-i mu'teber
Eylemiş hulk-ı Muhammed'le tecelli kibriyâ
Zâtm itmiş âsumân-ı hikmete mihr-i seher
Hayr u şer yazmakda ihlâsıyla ol dânâ-dilin
Dest-i pâkinde kalem gûyâ hemân seyf-i Ömer
Tâb-ı hursîd-i sitem sûzân iderdi âlemi
Ger sehâb-ı 'adl u dâdın itmese def'-i keder
Gonçe-veş açılmadık âlemde bir dil kalmadı
Nevbahâr-ı devletün açdı cihânı ser-te-ser
Nüşa-ı efdâlını ol fâzıl-ı feyz-âverin
Heft deryâ yetmeye safha-şümâr olsam eger
Merkez-i pergâr-ı dâniş kutb-i gerdûn-i kerem
Mâlik-i mülk-i fezâil müfti-yi sâhib-hüner
Nâmuna bir feyz-i ihsân eylemiş feyyâz kim
Câmi'-i esmâsına kılmış muzâf ol zü'l-kader
Hâce-i sultân-ı 'âlem perver-i dîn ü düvel
Ya'ni Feyzullâh Efendi ol kerîm-i nâmver
Hüsn-i hulk u 'ilm u fazlıyla mükerrem eyleyüb
Hazret-i Hak câh-ı fetvâyı ana kıldı makar
Ol kerîm ü fâzılun âsâr-ı zihn-i pâkini
Hâme-i i'câz-perver dâimâ izhâr ider
Fâzıl-ı nükte-şinâs ü 'ârif ü ehl-i kemâl
Her kemâlin mazharı her ma'rifetden bâ-haber
Hüsn-i hulkı hayret-efzâ-yı dîl-i ins ü melek
Vech-i pâki nûr-bahş-ı dîde-i nev'-i beşer
Hamd lillah feth ü nusret cümleye yâver olub
Şehr-i zîbâya gelüb ol câyı kıldı müstekar

Bende küstâhâne pâbercâ olub ahvâlîmi
Eyledüm 'arz-ı 'ubûdiyetle emmâ muhtasar
Muksim-i erzâk kılmış zâtını 'azze ve cel
Merhamet kul âteş-i gam virmesün bana keder
Hâlîni bilmez senün yokdur cihânda Müstakîm
Hırz-ı cân ile du'â-yı devletin sana yeter
Heb yed-i kudretdedür erzâk-ı 'âlem epsem ol
Nûr-i tevhîd ile vir kalbe ziyâ şeb tâ seher
Eyle sıdkile du'â yaz ana târîh-i belîğ
Yümnile geldi bu şehre ol fühûl-i dâdger

FARŞÇA KASİDE

Farşça methiye, 54 beyitlik bir kaside¹² olup orta seviyede bir şiirdir. Kaside, hezec-i müsemmen-i sâlim yani mefâîlün, mefâîlün, mefâîlün, mefâîlün vezninde kaleme alınmıştır.

Vefâ, methiyesinin başında sabah olup âlem aydınlanınca, nurlar âleminden bir kapı açıldığını ve binlerce kutsal ve ruhanî askerlerin dışarı çıktıklarını; hepsinin Allah'ı tesbih ettiğini, tehlil ve dua ile meşgul olduklarını; her birinin alnındaki nurdan âlemin aydınlandığını; bir anda ulvî âlemin kutsal varlıklarının, feyz-i sübhanî gibi insanlara doğru gittiklerini; her birinin gelişinin safasından karanlık yeryüzünün gökyüzü gibi aydınlandığını bildirir. Bu olay karşısında Vefâ, "Ey Rabbim! Bu tecelliye mazhar olanlar nereye kastetmektedirler ki insanın aklı bu manayı idrak edemiyor?" diyerek Allah Teâlâ'dan yardım ister. Gayp âleminden bir melek, "Ey cahilliğinden dolayı gaflet âlemine gark olmuş olan! Her sabah Furkan'ın tefsirini okumak için inenler ulu meleklerdir. Bunlar, âlemde bir benzeri olmayan, seyyidliğin övüncü, Hakk'ın Osmanlı ailesine özel lütfu, asrın bilgisi Feyzullah Efendi'nin hizmetindedirler." diye cevap verir.

Vefâ, bu girişten sonra Feyzullah Efendi'nin övgüsüne geçer. Akıl onu vasfetmekle muttasıftır. Onun huzuru İslâm'ın aynı; zatı Müslüman-

¹² *Mecmûatü Medâih-i Şeyhülislâm*, vr. 93b-95a.

lığın ta kendisidir. Allah'ı tanıma yolunu onun gibi kimse katedemez. Peygamberlik nasıl Hz. Muhammed'le son bulduysa Allah'ı tanıma da onunla son bulmuştur. Onun nurlara mazhar vücudu cismanî bir ruhtur. Parlak güneş onun alnından ışık almıştır. Onun tertemiz gönül aynasında masiva resmi yoktur. O, ismet sahibidir, günahattan münezzehtir. Süleyman'ın saltanatı onun zatiyla şeref bulmuştur. Onun gönlünden feyz-i sübhanînin ayrılması imkansızdır. Onun nefesi Mesihî mucizelere sahiptir. Ağız suyunun her bir damlası hayat suyudur. Abdallar gibi su ve ateşin mizacından soğukluğu ve sıcaklığı uzaklaştırır. O, gönül ehlidir; olağanüstü şeylere iltifat etmez; yoksa bir emriyle dönen feleği dönmekten alıkoyar. Onun bilgi şehrinde akl-ı kül, Eflatun gibi, çocukların arasında çöldeki Mecnun gibi rüsvadır. Bir kelimenin tahlilinde, kaşıyla işaret ettiği zaman, binlerce zor düğüm kolayca çözülür. Onun devrinde ilmin öyle bir rütbesi ortaya çıkmıştır ki her âlim kürsüye oturduğu zaman Rahman'ın arşı üzerinde oturmuş olur. Hiç kimse onun fermanına itaatsizlik etmez. Haşre dek gerek insan gerek cin onun fetvasıyla amel ederler. Onun muhtesiplik devrinde öyle puthaneler mescide dönmüştür ki zahit gibi put da alını secededen kaldırmaz. Onun zamanında kalem ehlinde perişan bir kimse bulunmaz. Onun vakarı dağ gibidir, ölçülüp tartılmaz. Cömert elinin bağıışı, Nisan bulutu gibi, iyi ve kötü, kuru ve yaş herkese aynıdır.

Vefâ, kaleminin kıyamete kadar şimşek gibi koşa da Feyzullah Efendi'nin lütuf denizinden bir damlasını bile vafedemeyeceğini dile getirir ve methini sürdürür. Gerek Hintli gerek Anadolu, gerek İranlı gerek Turanlı herkesin Feyzullah Efendi'ye hizmet ettiğini, onun eşiğine baş koyduğunu söyler; çünkü o, yolunu kaybetmişlere rehberdir.

Vefâ, bundan sonra Feyzullah Efendi'ye seslenir ve "Ey tecelli mizaçlı, ey sorunları çözen, ey gönlün muradını veren; ey baştan aşağı kutsal ruh ve ey Rabbanî ilmin okyanusu! Cömertlik ettin, bilgi erbabını saygın yaptın; kendi şefkatini fazilet ehline bağışladın. Bilgelikle âlimleri imtihan ettin; fakat ben ve işte cehalet; imtihan et beni cahillikle!" diye övgü dolu sözlerle onu ululadıktan sonra, ondan kendisini imtihan etmesini ister; çünkü Vefa kendisini Ahfeş'in keçisi gibi görür; kendisini böyle niteler, ancak hemen "Nasıl inci saçmak senin eline özgüyse, senin methinde inci saçmak da bana özgüdür." diyerek hem Feyzullah Efendi'yi hem de kendini över. Daha sonra "Onun lütfundan ümitsiz değilim; çünkü biliyorum ki güneş, ışığını iyiye de kötüye de eşit dağıtır."

der; tekrar Feyzullah Efendi'ye hitaben "Ey merhametli müftü! Huzurunda affına sığınarak yüzlerce korkuyla âciz ve yoksul durumum hakkında iki üç beyit arz edeyim!" der ve kendinden bahseder, kendini över; durumunun, önceleri çok iyiyken sonraları kötüleştiğini; yollara düşüp şiddetli soğukta çöller katedip birhayli meşakkatten ve perişanlıktan sonra ilahî takdirin, kendisini onun gökyüzü gibi olan eşiğine yüz sürmesine vesile kıldığını söyler. Ondan kendisine yardım etmesini ister; çünkü dermansız derdine ancak ondan derman bulacaktır. Vefâ, söyle-necekleri söylemiştir; sonunda sözlerini memduhuna dua ile bitirir: *Âlemde insanın kendi sorunlarını çözmek için ilimden ve istikametten eser kaldığı sürece, Rabbanî ilmin âlimlerinin faydalandığı zat, her zaman sorunları çözmede kutsal varlıklar gibi olsun.*

FARŞÇA KASİDENİN TÜRKÇE ÇEVİRİSİ

Pir gibi olan sabah Tanrı'nın eseri Tur'un ışıklarından İmran oğlu Musa¹³ gibi cebinden yed-i beyzâsını¹⁴ gösterince,

Toprağın yüzünü karanlık selinden yıkayıp temizlemek için güneş kaynağından tecelli denizini akıttı.

¹³ Musa: İsrailoğullarına gönderilmiş peygamberlerdendir. Hayatı ve peygamberliği hakkında *Kur'an-ı Kerim*'de geniş malumat vardır. İmran'ın oğludur. Tûr dağında Allah'ın kelâmına mazhar olmuş, kendisine peygamberlik verilmiş ve bundan sonra kendisine Kelîmullah denilmiştir. Mısır'da Firavun'u hak dine davet etmiş; Firavun'un sihirbazlarıyla mücadeleye girişmiştir. Onların bıraktıkları ipler hareket etmeye başlayınca, Musa esasını yere bırakmış; asa büyük bir yılan olup bütün yılanları yutmuş; Sihirbazlar Musa'ya iman etmişler; bunun üzerine Firavun Musa'yı ve inananları öldürmek istemiş; Musa, inananlarla birlikte Mısır'dan çıkmış ve asasıyla denizi ikiye bölerek Kızıldeniz'den geçip Kenan iline gitmiştir. Onları takip eden Firavun ve askerleri denizde boğulmuştur. Musa, yolda Tur dağına çıkmış; kardeşi Harun'u yerine vekil bırakmış; Kırk gün Tur'da ibadet etmiştir. Allah ile vasıtasız konuşmuş ve kendisine Tevrat indirilmiştir... 120 yaşında vefat etmiştir (Pala, İskender, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, İstanbul 2000, 295-296).

¹⁴ Yed-i beyzâ (beyaz el): Hz. Mûsâ'nın peygamberliğini kanıtlamak için gösterdiği bir mucizedir.

Nurlar âleminde bir kapı açtılar; binlerce kutsal bölük ve binlerce ruhanî ordu dışarı çıktı.

Herkes Allah'ı tesbih ve tehlille meşgul; herkes Hakk'ı zikretmekte, herkes dua ile meşgul.

Her birinin alnındaki nurdan âlem öyle aydınlandı ki her bir zerre parlaklıkta güneşten üstün oldu.

Bir anda o ulvî âlemin kutsal varlıkları, feyz-i sübhanî¹⁵ gibi topraktan (yaratılmış insan)lara doğru gittiler.

Her birinin gelişinin safasının aşırı tesirinden karanlık toprağın cismi gökyüzü gibi saf ve berrak oldu.

Mana suretine öyle baktım öyle baktım ki şaşkınlıktan ayna gibi hayranlık duvarına yaslandım (ve dedim):

Ey Rabbim! Bu tecelliye mazhar olanlar nereye kastetmektedirler ki insanın algısı bu manayı idrak edemiyor?

Bu durumda gayp âleminde bir meleğin "Ey cahilliğinden dolayı gaflet âlemine gark olmuş olan!" diye seslenişi kulağıma geldi.

Her sabah Furkan'ın tefsirini okumak için inenler ulu melekler zümresidir.

Fakat Hakk'ın Osmanlı ailesine özgü özel lütfu olan asrın bilgesinin hizmetinde,

Seyyidliğin övüncü Feyzullah Efendi, âlemde bir benzeri, -gerek ilk gerek ikinci-, imkânsızdır.

Akı, şeyhülislâmı vasfetmekle muttasıftır; huzuru İslâm'ın aynı, zatı Müslümanlığın ta kendisidir.

Allah'ı tanıma yolunu kimse onun gibi katedemez; peygamberlik nasıl Ahmed'le son bulduysa Allah'ı tanıma da onunla son bulmuştur.

Aklın ruhu tasvir etmesi mümkün değildir; ama onun nurlara mazhar vücudu cismanî bir ruhtur.

Ayın güneşten ışık aldığı aşikârdır; (ama) parlak güneş (de) onun alnından ışık almıştır.

Onun temiz gönül aynasında masivâ resmi yoktur; evet, ismet (sahibi) günahkârlıktan münezzehtir.

¹⁵ İlahî bağış, İlahî lütuf, Tanrı ihsanı.

Bilgelerin nezdinde mekânın şerefi mekinden, yani orada oturandandır; Süleyman'ın saltanatı onun zatiyla şeref bulmuştur.

İlk maddenin suretten ayrılmasını hatırlaması mümkün değildir. Onun gönlünden feyz-i sübhanînin ayrılması imkânsızdır.

Onun nefesi her an Mesihî mucizelerle diriltir; çünkü ağzındaki suyun her bir damlası hayat suyudur.

Bilgi sahiplerine rağmen duruma göre abdallar gibi, su ve ateşin mizacından soğukluğu ve sıcaklığı uzaklaştırır.

Gönül sahipleri olağanüstü şeylere iltifat etmezler; yoksa bir emirle dönen feleği dönmekten alıkoyarlar.

Onun bilgi şehrinde akl-ı kül, Eflatun¹⁶ gibi, çocukların arasında çöldeki Mecnun gibi rüsvadır.

Bir kelimenin tahlilinde kaşıyla işaret ettiği zaman, binlerce zor düğüm kolayca çözülür.

Onun devrinde ilmin öyle bir rütbesi ortaya çıktı ki her âlim kürsüye oturduğu zaman Rahman'ın arşı üzerinde oturur.

Hiç kimse onun fermanına itaatsizlik etmez; haşre dek gerek insan gerek cin onun fetvasıyla amel ederler.

Onun muhtesiplik devrinde öyle puthaneler mescide dönüştür ki zahit gibi put (da) alınıp secdeden kaldırmaz.

Perişanlığı güzel olan yazının zülfü hariç, onun zamanında kalem ehlinde perişan bir kimse bulunmaz;

Eğer imkân terazisinin kefesi güç yetirebilirse, akıl onun dağ gibi olan vakarını ölçüp tartabilir.

¹⁶ Eflatun: Atina'da doğmuştur. Dedesi Aristo'nun adı verilmiş, ancak kendisine Platon denmiş ve tarih boyunca hep bu adla anılmıştır. Birçok şehir ve ülke gezmiş; ilim ve fikir adamlarıyla tanışıp onlardan dersler almıştır. Milâttan önce 347'de ölmüştür. Büyük filozoflardandır. Onun felsefesinde merkezi insan teşkil eder. Varlık mertebeleri, ideler, bilgi dereceleri, din ve Tanrı, Tanrı-âlem ilişkisi, Ahlâk felsefesi, cemiyet ve devlet anlayışı üzerinde önemli görüşleri ve kırtan fazla eser yazmıştır (Fahrettin Olguner, "Eflatun", *DİA*, İstanbul 1994, X, 469-476).

Nisan bulutunun başığı karaya ve denize nasılsa, onun cömert elinin başığı da ister iyi ister kötü, ister kuru ister yaş (olsun, herkese) aynıdır.

Kalemim kıyamete kadar şimşek gibi koşsa da henüz onun lütuf denizinin bir damlasını bile vasfedemem.

Gerek Hintli gerek Anadolulu herkes ona hizmet etmekte; gerek İranlı gerek Turanlı herkes onun eşiğine baş koymakta.

Eğer hidayete burhan olarak ferman vermeseydi, bizim gibi yolunu kaybetmişlere kim yol gösterirdi?

Onun olgunluklarının haddi hesabı yoktur; çünkü Tanrı lütfunun haddi hesabı yoktur.

Ey tecelli mizaçlı, ey sorunları çözen, ey gönlün muradını veren; ey baştan aşağı kutsal ruh ve ey Rabbanî ilmin okyanusu!

Cömertlik ettin, bilgi erbabını mükerrem yaptın; kendi şefkatini fazilet ehline başışladın.

Bilgelikle âlimleri imtihan ettin; fakat ben ve işte cehalet; imtihan et beni cahillikle.

Bir şeyin tarifi kendisine batıl olmasaydı, derdim ki Ahfeş'in keçisi¹⁷ konuşmada bana üstün gelirdi.

Mazallah! Ne diyorum? Çünkü nasıl inci saçmak senin eline özgüyse, senin methinde inci saçmak da bana özgüdür.

Fakat mücevherleri tartan, incileri tanıyıp bilenlerin yanında çakıl taşlarına değerli inci yapmak yaraşır mı?

Buna rağmen senin lütfundan ümitsiz değilim; çünkü biliyorum ki güneş ışığını iyiye de kötüye de eşit dağıtır.

Bedahşan dağında değersiz taşın güneş ışığıyla kırmızı lâle dönüştüğü malumdur.

Ey merhametli (müftü)! Huzurunda affına sığınarak yüzlerce korkuyla âciz ve yoksul durumum hakkında iki üç beyit arzedeyim:

Belh yolunun toprağıym; ancak bir müddet İsfahan sürmesi gibi Harezmi ülkesinin gözünde bulundum.

¹⁷ Ahfeş'in keçisi: Bilmediği ve anlamadığı halde anlamış gibi başını sallayan, onaylayan kişi için kullanılan bir deyimdir.

*Bahar mevsimlerinin özü olan renkli tabiatımın feyzinden gül bahçesini kısı-
kandırmak için ona defalarca dört mevsim gösterdim.*

*Her zaman çimenliğin etrafında hakan gibi gülün huzurunda bülbüllere ga-
zel okumayı ben öğrettim.*

*Fakat sonbahardaki soğuk rüzgâr gibi zamanenin olaylarından dolayı bir
arada bulunan gül yaprakları perişan oldu.*

*O cennetin kışkırdığı [zat] için kısmetimle birlikte dışarı çıktım; şiddetli so-
ğuk rüzgârla yoldaş olup çöllerde dolaştım.*

*Bu sıkıntı dolu sahrada, bu mihnet çölünde, birhayli meşakkatten sonra, bir-
çok perişanlıktan sonra,*

*Allah'a hamd olsun ki ilahi takdir senin gökyüzü gibi olan eşiğine yüz sür-
meme vesile oldu.*

*Baştan aşığı kırılmış olan seninle mumyalanır; kendi dermansız derdime
senden derman bulurum.*

*Vefâ! Onun övgü mektubunu dua dolu elinle katla; çünkü uzun süren iş gibi
söz de işitene sıkıntı verir.*

*Âlemde insanın kendi sorunlarını çözmek için ilimden ve istikametten eser
kaldığı sürece,*

*Rabbanî ilmin âlimlerinin faydalandığı zat, her zaman sorunları çözmede
kutsal varlıklar gibi olsun; faydalandığı zat, her zaman sorunları çözmede kutsal
varlıklar gibi olsun.*

KASİDENİN FARŞÇA METNİ

قصیده

هزج مثنیٰ سالم: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

یدِ بیضا نمود از جیب چون موسای عمرانی	چو پیر صبح از انوارِ طورِ صنعِ یزدانی
که رویِ خاک را شست از سوادِ سیلِ ظلمانی	روان از چشمهٔ خور ساخت دریای تجلی را
هزاران فوجِ قدوسی هزاران خیلِ روحانی ^{۱۸}	دری از عالمِ انوار بگشودند بیرون شد

^{۱۸} روحانی: در اصل روحا

همه ذاکر به ذکر حق همه در سبحة گردانی که برد از مهر هر یک ذره گوی درخشانی روان گشتند سوی خاکیان چون فیض سبحانی چو جرم آسمان شد صاف جسم خاکِ ظلمانی نهادم پشت چون آینه بر دیوار حیرانی که از ادراک این معنیست قاصر درک انسانی که ای در عالم غفلت فرو رفته به نادانی^{۱۹} فرود آیند بهر خواندن تفسیر فرقانی چو لطف خاص حق مخصوص خلق آل عثمانی عدیلش از محالاتست اگر اول اگر ثانی جنابش عین اسلام است و خود عین مسلمانی که بر احمد رسالت ختم شد بر وی خدادانی وجود مظهر الانوار او روحیست جسمانی پذیرد نور خورشید درخشانش ز پیشانی بلی عصمت منزّه باشد از آلوده دامانی مشرف از جناب او بود ملک سلیمانی محال است از دل او انفکاک فیض سبحانی چو هر یک قطره آب دهانش آب حیوانی ز طبع آب و آتش می برد سردی و سوزانی به امری باز دارد چرخ گردان را ز گردانی میان کودکان رسوا چو مجنون بیابانی هزاران عقده مشکل شود منحل به آسانی چو بر کرسی نشیند برفراز عرش رحمانی به فتوایش عمل خواهند اگر انسی اگر جانی که چون زاهد نه بردارد صنم از سجده پیشانی

همه مشغول در تسبیح و تهلیل خداوندی ز نور جبهه هر یک چنان عالم منور شد به یکبار آن تقدس خلقتان عالم علوی ز بس تأثیر جریان^{۲۰} صفای مقدم هر یک چو زینسان صورت معنی تماشا گشتم از حیرت که یارب این تجلی مظهران قصد کجا دارند درین عالم به گوش آمد چنین از هائف غیبی صفوف زمره کروبیانند این که در هر صبح ولی در خدمت علامه عصری که می باشد سیادت فخر فیض الله افندی آنکه در عالم به وصف شیخ الاسلام بود موصوف عقل اما طریق حق شناسی را کسی چون او نخواهد رفت مجسم بودن روح از خرد پر ابعاد است اما بود روشن که مه نور اکتساب از مهر می سازد ز نقش ماسوا عاریست مرآت دل پاکش مکان را نزد دانایان شرافت از مکین باشد هیولا را ز صورت انفکاک امکان ندارد یاد دمش احیای اعجاز مسیحایی کند هر دم برغم حکمت اندوزان بحکم حال چون ابدال به خرق عادت اهل دل ندارند التفات ارنه به شهر دانش او عقل کل مانند افلاطون چو در تحلیل لفظی گوشه ابرو بجنابند به دورش علم را آن رتبه پیدا شد که هر عالم سر از توقیع فرمانش نیچد هیچکس تا حشر به دور احتسابش شد چنان بتخانه ها مسجد

^{۱۹} به نادانی: در اصل بنادا

^{۲۰} جریان: در اصل جزریان

بجز زلفِ رقمِ کانرا بود زیبا پریشانی
 اگر طاقت تواند پلّه میزانِ امکانی
 به بر و بحر یکسانست فیضِ ابرِ نیسانی
 گرفتم خامه شد تا حشر گرمِ برق جولانی
 جبین سا آستانش را چه ایرانی چه تورانی
 هدایت را نمی دادی اگر فرمان به برهانی
 که بیرونست لطفِ ایزدی را حدّ و پایانی
 سراپا روحِ قدسا وی محیطِ علمِ ربّانی
 نمودی شفقتِ خود را به اهلِ فضلِ ارزانی
 من و اینک جهالتِ امتحانم کن به نادانی
 بزِ اخفش ز من دارد سبق در ریش جنبانی
 چو بر دستت گهرپاشی به کلکم گوهر افشانی
 چه یارای خزف باشد که سازد در غلطانی
 که خور با نیک و بد پرتو برابر دارد ارزانی
 وجودِ سنگِ بیمقدار گردد لعلِ رمّانی
 کنم معروض عفوِ حضرتت با صد هراسانی
 به چشمِ خطّه خوارزم چون کحلِ صفاهانی
 نمودی چار فصلش بارها رشکِ گلستانی
 ز من تعلیم بودی عندلیبان را غزلِ خوانی
 که بر مجموعه اوراقِ گل زو شد پریشانی
 به صرصر همسفر بر هر طرف گشتم بیابانی
 پس از چندین مشقّتها پس از چندین پریشانی
 که سایم بر سپهرِ آستانت روی پریشانی
 به دردِ بی دواى خویش بینم از تو درمانی
 که سامع را ملال آرد سخن چون کسبِ طولانی
 به تحلیلِ سؤالِ مشکلاتِ نفسِ انسانی
 جنابِ مستفادِ عالمانِ علمِ ربّانی

بدورانش پریشان خاطری ز اهلِ قلم نبود
 خرد کوهِ وقارش را تواند فکرِ سنجیدن
 نثارِ دستِ جودش را چه نیک و بد چه خشک و تر
 هنوز از بحرِ لطفش قطره ای را وصف نتوانست
 به خدمتِ خادمانش را اگر هندی اگر رومی
 که می کردی هدایت همچو ما گمکرده راهان را
 نباشد حدّ و پایانی کمالاتِ جنابش را
 تجلّی طینتا مشکل گشایا کامِ دل بخشا
 کرم کردی مکرم ساختی اربابِ دانش را
 به دانایی نمودی امتحانِ عالمان اما
 نه گر تعریف شی با نفس باطل بود می گفتم
 معاذالله چه می گویم که از مدحِ تو مخصوص است
 ولی در خدمتِ گوهر شناسانِ جواهر سنج
 نیم با اینقدر نومید از لطفت که می دانم
 بود روشن که در کوه بدخش از تابش خورشید
 ترخم عادات از حال رازِ خود دو سه بیستی
 غبارِ رهگذارِ بلخم اما مدتی بودم
 ز فیضِ طبعِ رنگینم که سرجوش بهارنست
 در اطرافِ چمن از خدمتِ خاقانِ گل دایم
 ولی از سردی بادِ خزانِ حادثاتِ دهر
 به بیرون آمدم زان رشکِ جنتِ همره قسمت
 درین صحرای پر کلفت درین دشتِ محنت
 بحمدِ الله که تقدیرِ خداوندی برین بوده ست
 شکسته را سراپا از تو باشد مومیایی ها
 وفا طومارِ مدحش را به دستِ پُر دعا کن طی
 ز علم و استقامت تا اثر باقیست در عالم
 همیشه چون نفوسِ قدس در مشکل گشایی باد

SONUÇ

Şeyhülislâm Seyyid Feyzullah Efendi'ye 54 beyitlik Farsça bir methiye yazan Vefâ Efendi'nin Müstakîmzâde Şeyh Mustafa Vefâ Efendi olduğu, ayrıca yine Feyzullah Efendi'ye methiye 20 beyitlik Türkçe bir kıtasının bulunduğu tespit edildi. Bununla birlikte şairin, hem Vefâ hem de Müstakîm ismini mahlas olarak kullandığı anlaşıldı.

Vefâ Efendi, Türkçe şiirini fasih ve akıcı bir dille yazmıştır; ancak Farsça şiiri Türkçe şiiri kadar edebî değildir. Bununla birlikte zahit, mütavazı, ilim ve marifet sahibi, üç dilde söze kadir, vefalı, hoş mizaçlı, zarif ve nüktedan aynı zamanda şeyh de olan bir zatın, kendi talebi için dönemin şeyhülislamına iki adet methiye şiiri yazması ve bu şiir-lerde memduhunu kaside şairleri gibi son derece kutsayıp yüceltmesi dikkate şayandır.

Şeyhülislâm Feyzullah Efendi, özellikle II. Mustafa devrinde Şeyhülislâmlık görevi dışında, devlet idaresinde ve başka işlerde son derece etkili bir devlet adamıdır. Bu nedenle Vefâ Efendi gibi birçok şair kendisini öven şiirler kaleme almış ve ondan bağış, ihsan ve yardım talep etmişlerdir.

KAYNAKÇA

- Ahmed Rifat Efendi, *Lugât-ı Târihiyye ve Coğrafya*, I-VII, İstanbul 1299.
- Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, I-III, İstanbul 1333 h.
- Değirmençay, Veyis, *Farsça Arûz ve Kafiye*, Erzurum 2012.
- , *Farsça Şiir Söyleyen Osmanlı Şairleri*, Erzurum 2013.
- Fahrettin Olguner, "Eflatun", *DİA*, İstanbul 1994, X, 469-476.
- İbnülemin Mahmud Kemal İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, I-V (haz. Ayşegül Celepoğlu), Ankara 2013.
- İpekten, Haluk v.dğr., *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, Ankara 1988.
- Karatay, Halit, *Hattat Divân Şâirleri*, Ankara 2008.
- Mecmûatü Medâih-i Şeyhülislâm*, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi 2843 Numaralı Yazma.

Mehmet Serhan Tayşi, "Feyzullah Efendi, Seyyid", *DİA*, İstanbul 1995, XII, 527-528.

Merdûh Rûhânî, Baba, *Târîh-i Meşâhîr-i Kurd*, I-III (nşr. Muhammed Mâcid-i Merdûh Rûhânî), Tahran 1382 hş.

Müstakimzâde, *Mecelletü'n-nisâb*, Süleymaniye Kütüphanesi, Hâlet Efendi, 628 Numaralı Yazma.

Müstakimzâde Süleyman Sâdeddin, *Tuhfe-i Hattâtîn* (nşr. İbnülemin Mahmud Kemal), İstanbul 1928.

Pala, İskender, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, İstanbul 2000.

Sâlim Efendi, *Tezkiretü'ş-şu'arâ* (haz. Adnan İnce), Ankara 2005.

Şemseddin Sâmi, *Kâmûsu'l-a'lâm*, I-VI, İstanbul 1316.

Tuman, Mehmet Nâil, *Tuhfe-i Nâilî*, I-II (haz. Cemal Kurnaz ve Mustafa Tatçı), Ankara 2001.

www.loghatnaameh.org